

симметрии и т.п. Поэтому вслед за Ю. Вигнером, назвавшим в своей Нобелевской лекции симметрию сверхпринципом науки, можно назвать ее и сверхпринципом искусства.

Список литературы

1. Мамчур Е.А., Скорупская Ю.Г. Виртуальные миры искусства

и науки: проблема референции [Текст] / Е.А. Мамчур, Ю.Г. Скорупская // Филос. науки. – 2007. - №7. – С. 32-48.

2. Князева Е. Нелинейная паутина познания [Текст] / Князева Е. // Человек, №2. – 2006. – С. 21-32.

3. Волошинов А.В. «Двенадцать» Блока: музыка, фракталы, хаос [Текст] / Волошинов А.В. // Человек, 2007, №3. – с. 145 – 151.

Я.М. Кунденко, Г.Г. Старикова

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І ПРИРОДОЗНАВСТВО: СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Статтю присвячено проблемі застосування методології природознавства під час дослідження витворів мистецтва. Аналізуються можливості й межі застосування синергетичної методології і теорії фракталів для досліджень художніх артефактів.

Y. Kundenko, G. Starikova

STUDY OF ART AND NATURALSCIENCE: THE MODERN POSSIBILITY OF COOPERATION

This article is devoted to the problem of using the methodology to the investigation of the work of art. Especially the possibilities and the limits of using the synergetic methodology and the theory of fractals for studying the art artifacts was analyzed in the article.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2010.

УДК 130.2

О.А. Матюхіна, канд. філос. наук, доц.

КОЗАЦЬКИЙ ЕТОС – ДОМІНАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Стаття присвячена дослідженню ролі козацького етосу в розвитку української духовної культури XVII - XIX ст.ст.

Вступ

Кожна культура має свою визначальну домінанту, нормативні зразки, які є її основою. "...Сьогодні вже абсолютно ясно, що неможливо зрозуміти будь-яку літературу, не знаючи, які зразки лежать в основі її соціально-виховної діяльності" - підкреслює М. Оссовська. [7, с.33]. Її слова можна віднести не лише до літератури, але й до культури в цілому. Таким зразком, стрижнем української духовної культури є козацький етос.

Етос - "...стиль життя будь-якої суспільної групи, загальна орієнтація будь-якої культури, прийнята в ній ієрархія цінностей, яка або виражається в неприхованому вигляді, або може бути виведена з поведінки людей." [7, с.26], особистісний зразок, який панує в прошарку суспільства, в суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій

В українській історіографії багато зроблено для висвітлення різних аспектів української культури. Проблемами дружинної культури Київської Русі займаються Н. Яковенко, П. Толочко та багато інших. Значна увага приділяється культурі XVI-XVIII ст., ролі козацтва у формуванні і розвитку культури доби Ренесансу і барокко. Це, перш за все, фундаментальні праці Д. Яворницького, М. Грушевського. Необхідно відмітити працю В. Голобуцького "Запорожское козачество", багатотомну "Історію української культури" під ред. Я. Ісаевича, "Нарис історії культури України" М. Поповича, праці Я. Дашкевича, В. Смоля, В. Нічик та ін. Список можна продовжувати і продовжувати, що свідчить про значну увагу до проблеми ролі і місця козацтва в українській культурі.

Постановка завдання

Мета статті полягає у виконанні філософсько-культурологічного аналізу козацького етосу як домінанти української культури. Розкривається роль

козацького етосу у формуванні державотворчої свідомості, розвитку філософської думки, утвердженню гуманістичних ідеалів в літературі і філософії XIX ст.

Основна частина

З XVI ст. козацтво стало етнічною домінантою українського суспільства. Якщо розглядати козацтво з позицій теорії пасіонарності Л. М. Гумільова, то не можна не помітити, що воно збирало і об'єднувало пасіонаріїв українського суспільства. "Для пасіонаріїв є характерним присвячення себе той або іншій меті, яка переслідується часом протягом всього життя" [3, с. с.273]. Нестримне прагнення до слави, до самореалізації в героїчних вчинках, хоробрих до зухвалості, оспівується в багатьох козацьких думах: "Отаман Матяш Старий", "Івась Удовиченко, Коновченко" та інших. Проте це не слава заради слави, а спосіб служіння Батьківщині. Інтуїтивне усвідомлення козацтвом своєї місії по відношенню до етносу в цілому орієнтувало їх на перемогу, на забезпечення безпеки своєму народові. Козаки позиціонували себе як захисники Вітчизни і віри християнської, сприймали свої військові діяння як служіння вищим цінностям. Захист Вітчизни, "...захист віри предків і православної церкви становило основу всього їхнього життя" [12, с. 192].

Козацтво виступало як еліта українського суспільства. Основа етосу козацтва – принцип особистої честі, служіння Вітчизні. Б. Рассел писав: "Віра в принцип особистої честі, хоча наслідки її нерідко бували абсурдні, а часом – трагічні, має за собою серйозні заслуги, і її занепад не є чистим надбанням... Якщо звільнити поняття честі від аристократичної пихи і схильності до насильства, то в ньому залишиться щось таке, що допомагає людині зберігати порядність і поширювати принцип взаємної довіри в суспільних відносинах" [13, с. 42-43]. Власне у козацтва поняття честі було

демократичним, вільним від станової пихатості, обмеженості. Тому в українській культурі козацький етос утвердив самоцінність особи, почуття власної гідності і честі незалежно від стану. "Рицарський етос був нормативним у козацтві, особливо в християнській козацькій республіці – Запорізькій Січі. Недарма козаків не тільки співвітчизники, але й іноземці називали «рицарями». Рицарський етос був основою життя козаків, єднаючи їх в боротьбі проти ворогів України, за її волю. Козак був ідеалом етносу, зразком для наслідування. Норми рицарського етносу, характерні для козацтва, перейшли в народну мораль, стали її невід'ємною складовою, зміцнюючи сили української нації в її багатовіковій боротьбі за незалежність" [4, с.175-176]. Усна народна творчість сприяла закріпленню норм козацького етосу в народній культурі; ці норми стали обов'язковими для більшості українського народу. Козацький етос визначив орієнтацію української духовної культури, утвердив в ній свою систему цінностей як базову і нормативну.

Козацький етос – етос пасіонарний. Енергію пасіонарності він поширював в етносі, орієнтуючи, спрямовуючи його на самореалізацію. Тобто – державотворчу діяльність.

Козацтво стало тим осередком, в якому формувалась державницька свідомість, утверджувались і розвивались державотворчі суспільно-політичні ідеї. В добу Відродження відбулося якісне зростання самосвідомості козацької старшини, всього українського народу, зросло почуття людської гідності, честі, лицарства. Не тільки у представників козацької старшини, а й у козаків рельєфно проявлялася горда самовивіщеність до верхів лицарства. На формування світогляду православного шляхетства, козацької старшини мала вплив антична філософія, відроджена і переосмислена ренесансними гуманістами. Вплив античної та ренесансної філософії йшов через європейські університети, братські школи України. Рицарський етос як стиль життя, ієрархія цінностей були основою життя козацтва з самого початку його виникнення. Діти козацької старшини навчались в європейських університетах, братських школах, Києво-Могилянській академії. Багато з них потім йшли на Запоріжжя або ставали реєстровими козаками. Таким чином, молодь, вихована в душі козацького етосу, в навчальних закладах засвоювала ідеї ренесансного гуманізму, громадянськості. В ренесансній культурі високо цінувались ідеали "громадянського гуманізму" - служіння суспільству, політичної свободи, патріотизму. У середовищі молоді української інтелігенції ідеї ренесансного "громадянського гуманізму", республіканські ідеї античності гармонійно поєдналися з давньоруськими традиціями патріотизму, демократизму, волелюбності. Власне ці джерела сформували державницьку свідомість української інтелігенції. Засвоєння в навчальних закладах соціально-політичних ідей Ренесансу, античності сприяло формуванню в середовищі козацтва демократичних, патріотичних ідей, державницької самосвідомості. Для українського Ренесансу є

характерним опора не лише на античну, але й власну давньоруську культуру. Це було засобом національної самоідентифікації, зверненням до своїх коренів, засобом усвідомлення своїх національних інтересів та шляхів їх реалізації. В середовищі української інтелігенції на основі суспільно-політичних вчень італійських гуманістів, історичного досвіду Київської Русі формувались концепції державного устрою України, необхідні для її політичного та суспільного розвитку, збереження національної самототожності (Симон Пекалід, І. Вишенський, К.Сакович, Х.Євлевич та ін.). В середовищі ж козацтва ці ідеї ставали керівництвом до дії, набували власне конкретного суспільно-політичного характеру, ставали ідейною основою боротьби за створення української держави.

П.Конашевичу-Сагайдачному належить заслуга безпосереднього об'єднання двох національних центрів – братств та Війська Запорізького. Як підкреслював М. Грушевський, високо цінувався політичний таланти П.Сагайдачного, який разом з Іовом Борецьким стали речниками союзу духовенства і козацтва. Це зміцнило обидві найактивніші сили українського громадянства. До програми козацтва увійшли загальнонародні справи: оборона церкви, культури і, з часом, відновлення держави, досягнення суверенітету. Патріотизм козацтва отримав ідейну основу. Ренесансні суспільно-політичні ідеї спрямовували діяльність козацтва в бік боротьби за відновлення української держави. Суспільно-політичні концепції українських мислителів, збагатившись діяльним рицарським етосом, переорієнтувались від спрямованості на автономію в складі Речі Посполитої на державотворчі програми. Політична роль козацтва, його місце в реалізації державотворчих прагнень народу усвідомлювались діячами українського Ренесансу власне в категоріях віри, античної громадянськості та героїзму. Козацтво сприймалося як продовжувач і спадкоємець військової могутності Київської Русі, опора України і віри православної. Перспективи історичного розвитку українського народу стали осмислюватись в контексті необхідності відновлення втраченої державності. "Процес ідентифікації, таким чином, полягає в тому, що людина, народ формує не зовнішнє (офіційне) середовище, з яким він має справу, а ту систему правил і норм, з якими він себе співвідносить та ототожнює. Тобто "дрімаюча", латентна культурно-цивілізаційна ідентичність українського народу під впливом козацтва стає реальною формою його державно-політичного самовизначення."- відмічає Б.Б.Глотов [1, с. 232].

Отже, козацтво, особливий рицарський етос козацтва в XVII ст. спричинився до розробки суспільно-політичних концепцій, які стали ідейною основою національно-визвольної війни за проводом Б. Хмельницького.

Козацький етос став і одним із джерел української філософської думки, особливо оригінального філософського вчення Г. Сковороди.

Г.Сковорода народився в козацькій родині і через родинне виховання сприйняв норми

козацького етосу. І за походженням, і за духом він належав до козацтва, особливої, притаманної власне йому культури, системи духовних цінностей. Козацький етос став основою світогляду Г. Сковороди, здійснив величезний вплив на його антропологічні погляди. Він дав йому той зразок, еталон, який Сковорода пізніше осмислив і розвинув у своїй філософії. Вже відмічалось, що козацькому етосу притаманна демократичність. Козацтво постійно поповнювалось з різних верств населення, становило українську еліту. Але приналежність до неї визначалась не походженням, а особистими якостями. Людина сприймалась як особистість, яка прославляє себе, свій рід своїми вчинками. Сам козак – творець своєї слави.

Невід'ємними рисами козака були набожність, відданість вірі християнській. Відомий дослідник історії та звичаїв запорізьких козаків Д.Яворницький пише: “Спонукувані релігійними почуттями, запорізькі козаки двічі на рік у мирний час вирушали пішки “на прощу”, тобто вклонитися святим місцям у монастирі: Самарський, Мотронинський, Києво-Печерський, Межигірський, Лебединський, Мошенський, першого разу восени, у вересні і жовтні, після звичних літніх занять – рибальства, конярства, скотарства, овочівництва й мисливства, другого разу – перед постом на масницю; в останньому випадку побожні паломники залишалися у святих обітелях на весь піст аж до Пасхи і протягом цього часу постилися, сповідалися і причащалися” [12,с.193]. Побожність поєднувалась з пошаною до освіченості, знань. На Запоріжжі діяла низка шкіл. Грамотність була однією з козацьких чеснот. Та і козацька побожність багато в чому спиралась на самостійне читання Святого Письма, житій святих.

Вірність, як одна з провідних чеснот козацтва, містила в собі вірність вірі православній, неньці Україні, бойовим побратимам. Вірність розумілась не просто як обов'язок, а як природний вияв щирої, безпосередньої відданості вищим цінностям буття, заради яких тільки і варто жити, як невід'ємна складова власного «Я». Тобто вірність не чомусь зовнішньому по відношенню до козака, а вірність самому собі, своїй сутності, особистості.

Вірність “січовому товариству” нерозривно перепліталась з почуттям дружби, бойового побратимства. Дружба в козацькому етосі вважалась найвищим, найдосконалішим, найшляхетнішим людським почуттям.

Характерною рисою козацького етосу був певний аскетизм, вимога ставити суспільні інтереси вище особистих, щедрість. Козацькі чесноти виступали як риси набуті, результат постійного самовдосконалення. Козаками не народжувались, козаками ставали. Вправи у військовій майстерності, зусилля, щоб слідувати прикладу героїв, старших товаришів - необхідна складова життя козака. Він має ставити перед собою нові й нові цілі, щоб піднятися до рівня тих, кого оспівують в думах.

Таким чином, провідні риси козацького етосу: волелюбність, демократичність, пріоритет особистих якостей, досягнень над походженням, мужність, розум, релігійність – не зовнішня, а

внутрішня, патріотизм, вірність друзям, зневага до матеріальних благ, накопичення майна. “ ... У народному сприйнятті козак – це, по-перше, вільна людина, не підлегла панові, незалежна від несправедливої державної влади, людина, що цілком належить сама собі, втілення народної мрії про волю” - підкреслює Б.Глотов.[1, с.7]. Д. Яворницький пише про козаків: “...окрім того, світлими рисами характеру запорізьких козаків були – висока любов до особистої свободи, через що вони воліли люту смерть, ніж ганебне рабство, глибока повага до старих, заслужених воїнів, простота, поміркованість, винахідливість...” [12, с.173-174]. І це все виступає як спосіб служіння вищим цінностям Богу і Вітчизні.

Філософія Сковороди виступає як рефлексія вільної людини над своїм буттям і своєю свободою, шляхами її досягнення і збереження. Г. Сковорода осмислює світ, людину, суспільство з позицій «вільної людини» (як називали себе козаки). “Філософія - це самосвідомість вільної людини. Свобода не пізнається індивідом, а демонструється на прикладі власного мислення і поведінки, в конкретній дії, вчинку. Самосвідомість вільної людини може бути тільки її самовиразом, формою її самореалізації, чисто творчим актом.... Сковорода, як і Сократ, уособлює саме таку місію філософії, він дивиться на світ очима вільної людини, і бачить його таким, яким не бачить його жодна наука” [6, с.50].

Г. Сковорода утверджує ідеал свободи особи, свободи від примусу і насильства. Козаки зброєю боролись за свободу народу, утверджуючи у боротьбі за суспільну свободу і свободу власну. Мислитель на перший план у своїй філософії висуває проблему свободи, свободи духовної, особистої, як основу і запоруку свободи суспільної. “Г. Сковорода звів її на майже космічний рівень, виділивши головну опозицію, яка керувала його життям –“Світ ловив мене”. Не якісь конкретні обставини, структури чи умови, але увесь світ у цілому прагнув поневолити, “ловив” філософа. І коли філософові вдалося досягти свободи – “не впіймав”, то це означає, що він таки досяг і зумів розгадати таємницю свободи, або ж. принаймні, вірив, що розгадав, досяг” [9, с.66].

Свободу Г. Сковорода розглядає перш за все як свободу духовну, внутрішню. Не лише і не стільки від суспільних умов, обмежень, а від примусу і поневолення власними пристрастями, сваволею. Для мислителя вільна людина – це людина, вільна від поневолення спокусами і принадами «видимого світу». Як би ми сказали зараз, вільна від вірусу споживацтва, ненажерливості. Ця свобода дає їй сили уникати несвободи суспільної, втікати від пасток, які світ ставить на її душу, самоть. “Духовна людина” здатна розуміти і сприймати серцем вищі цінності, реалізувати їх у своїх вчинках і житті. Тим самим, реалізуючи свою свободу, вона утверджує і захищає свободу інших. Якщо козаки боролись за свободу зброєю, то Сковорода – думкою, словом.

Філософія Г. Сковороди є філософією вищої, екзистенційної свободи людини. Тільки та людина, вважає філософ, що досягла справжньої духовної

свободи, здатна утверджувати свободу в житті суспільному. Мислитель пише: “И воином кто рожден, дерзай, вооружайся! ... С природою скоро научишься! Защищай земледельство и купечество от внутренних грабителей и внешних неприятелей. Тут твое щастие и увеселение. Береги звание, как око. Что слаже природному воину, как воинское дьло? Закалять обиду, защищать страждущую и безоружную невинность, заступать общества основание – правду – сей есть его пресладкий завтрак, обед и ужин. Не бойся: с Богом легко тебе будет несть голод, жажду, холод, жар, бессонницу, кровокаплюция раны и самый страх смертный...” [8, с. 437-438]. В “Дружеском разговоре о душевном мире” Г. Сковорода виразив саму сутність козацького етосу, саморефлексію козака над призначенням себе і козацької спільноти в суспільстві.

Постійна робота над собою, максимальна реалізація своїх талантів, сил в земному житті, усвідомлення власної самості, гідності – характерні риси козацького етосу, його нормативні вимоги. Філософ поєднав козацький етос з просвітницьким баченням людини, закладених в неї можливостей і поклав в основу свого ідеалу “духовної людини”. Якщо козацький етос підтримував волелюбний дух українського народу, стимулював постійну боротьбу за волю, то сквородинський етос є дієвим для людей як фізичної, так і розумової праці

Антропологія і, ширше, вся філософія Г. Сковороди виступає як філософська рефлексія козацтва в особі його представника над своїм життєвим ідеалом.

У XIX ст. козацький етос, культура, що зберігалися в складі культури народної, стали каталізатором, джерелом відродження української національної культури, національної самосвідомості, державницьких ідей. Оригінально козацький етос, його місце, роль в суспільстві переосмислив М.Гоголь. Нащадок старого козацького роду висунув козацький етос на чільне місце не тільки в українській, а і в російській культурі. «Ідеал художника виражений в “Тарасі Бульбі”, в повісті, що поетизує духовну єдність особи й народу, що прагне до національної та соціальної свободи. Гоголь, за словами І. Белінського, “вичерпав все життя історичної Малоросії і в чудовому, художньому творінні назавжди втілив її духовний образ”... В образі Тараса – панування одної психологічної риси: всепоглинаюча вірність загальній справі, якій віддаються всі душевні і фізичні сили фольклорного богатиря” [5, с. 426]. М. Гоголь натхненно оспівує героїзм козаків, мужність, готовність битись за волю до останнього подиху. “А что, паны? – сказал Тарас, перекликнувшись с куренными.- Есть еще порох в пороховницах? Не ослабела ли козацкая сила? Не гнуться ли казаки?”

“Есть еще, батько, порох в пороховницах. Не ослабела еще козацкая сила; еще не гнуться казаки!” [2, с. 307]. Фраза Тараса Бульби “Есть еще порох в пороховницах!” стала крилатою, закликала і закликає людину до усвідомлення своїх сил у боротьбі з труднощами.

Письменник оспівує відчайдушну хоробрість, чесноти козаків, навіть надає сакрального виміру їх

боротьбі. “Повел Кукубенко вокруг себя очами и проговорил: “Благодарю Бога, что довелось мне умереть на глазах ваших, товарищи! Пусть же после нас живут еще лучшие, чем мы, и красуется вечно любимая Христом Русская земля!” И вылетела молодая душа. Подняли ее ангелы под руки и понесли к небесам. Хорошо будет ему там. “Садись, Кукубенко, одесную меня! –скажет ему Христос,- ты не изменил товариществу, безчесного дела не сделал, не выдал в беде человека, хранил и оберегал мою церковь” [2, с.306]. Оспівує козацтво, незламну мужність в захисті Вітчизни. Але при тому бачить і страшну руйнівну силу війни. Гинуть Тарас, його сини, гинуть також і їх противники - хоробрі воїни-шляхтичі, на Січ нападають і розорюють її татари. Ніхто не досягає мети. Кожен воює за свою правду, залишаючи спалені міста, села, масу невинних жертв. Жажом віє від описів страшної помсти Тараса за загибель Остапа. І в часи Гоголя не було ані України, ані Речі Посполитої, ані Кримського ханства. Всюди розтягалась Російська імперія з Чічковими, Хлестаковими, Коробочками, Плюшкінами.

М.Гоголь бачить майбутнє, перспективний шлях не у війні, а в особистому самовдосконаленні. Пасіонарність, вірність чеснотам, високим принципам він звертає всередину особи, розвиває вчення Сковороди про боріння за особисте духовне зростання. Майбутній шлях суспільства М.Гоголь бачить не в кривавому людовбивстві, а в самовдосконаленні, реалізації принципів християнської любові. Не меч, а особисті чесноти, виконання громадського обов'язку, “сродна праця” - запорука нормального розвитку суспільства. Козацькі чесноти, пасіонарність – так, але спрямовані не на війну, а на боротьбу зі своїми і суспільними вадами, вдосконалення суспільства через вдосконалення особи.

Вакула, герой повісті “Ніч перед Різдом” - чесний, порядний, набожний, хоробрий до відчайдушності, вірний в коханні. Але ці козацькі чесноти реалізує не на полі бою, не в військовій справі. А в мирному житті, в ремеслі коваля. Не випадково М. Гоголь зробив Вакулу ковалем. В усіх культурах ковальство – не просто ремесло, а покликання. Вакула займається в житті “сродною працею”, втілює в ній козацький етос. Тому як людина гармонійна він вносить лад і в оточення. Вакула очищує хату від мішків, символічно – від гріхів і зла. Перемагає чорта, такого сильного і грізного в “Ночі на Івана Купала” і такого кумедного перед Вакулою. Він не тільки послугується чортом для польоту в Петербург, але ще потім побиває його і виганяє, щоб не спокушав душі християнські. Вакула відкриває шлях творіння, творіння мирного, творчого розвитку суспільства з доміантою козацького етосу. Він талановитий майстер в ковальстві, натхненний митець- художник. Його вчинки виявляють почуття власної гідності. Вакула виступає як переможець зла, уособленого в постаті чорта. Цариця нагороджує його черевичками. В семантиці народної культури черевички, взуття взагалі – “слугувало знаком кореня, вкоріненості людини на суспільно-родовому ґрунті” [11, с.44]. Вакула перебирає наступність, спадковість від

козацтва запорізького – і в сцені з Пузатим Пацюком, і в сцені з запоріжцями в Петербурзі. Мирна “сродна праця” розкриває кращі якості і таланти людини. Вакула – не лише коваль, але й художник. Левко з “Майської ночі” чудово співає і грає на бандурі. Село “Вечорів на хуторі близь Диканьки” – не ідеалізація села, пейзажу, а художній образ можливого світу, в якому панують краса, гармонія, праця. А зло постає слабим і кумедним.

У “Вибраних місцях з переписки з друзями” М. Гоголь «...перейнявся ідеєю вказати на цю високу мету життя: упорядковувати, вносити лад, перетворювати, повертати на добро” – підкреслює Д. Чижевський [10, с.120]. Коли серед інтелігенції Російської імперії поширювалась ідеологія нігілізму з його презирством, зневагою до людського життя, звучали заклики “До сокири кличте Русь” М. Гоголь з дійсно козацькою мужністю пішов проти більшості. Він відстоював цінність людського життя, вищих духовних цінностей. “Друже мій, ми покликані в світ не для того, щоб нищити і руйнувати, але...направляти на добро, навіть те, що поспувала людина і повернула у зло. Немає такого знаряддя у світі, яке не було призначене на службу Богу” [10, с.122]. М. Гоголь надав козацькому етосу виразно гуманістичний вимір. Мужність війська переходить в мужність громадянську, стоїчну. Козацький етос виступає як основа мужності. Мужності відстоювати святість людського життя і духовної свободи.

Висновки

Козацький етос з XVI ст. виступає як етнічна домінанта української культури. Він визначає спрямованість і характер її розвитку, систему домінуючих цінностей. Звичайно, таку широку тему не можна охопити в одній статті. Тому в культурі доби Ренесансу висвітлюється вирішальна роль козацького етосу в утвердженні державотворчої свідомості, створенні суспільно-політичних

концепцій. У культурі доби барокко дуже показовим є самоосмислення козацтвом себе і свого призначення, сутності у філософії Г. Сковороди. Сама філософія видатного українського мислителя розглядається як саморефлексія козацтва над своїм етосом. І в XIX ст. козацький етос реалізує себе у творчості М. Гоголя, підвищуючись до рівня гуманістичного, набуваючи напруженого етично-екзистенційного виміру. З етосу окремої, хоча і чільної верстви народу, козацький етос поступово переростає у етос загальноетнічний, утверджуючи пріоритет вільної, відповідальної особистості, святість життя.

Список літератури

1. *Глотов Б.Б.* Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. - Дніпропетровськ. На правах рукопису. 2008. - с.
2. *Гоголь Н.* Вечера на хуторі близ Диканьки. Миргород. - М.: Художественная литература, 1982. - 431 с.
3. *Гумилев Л.Н.* Етногенез и биосфера Земли. - Ленинград: Гидрометеоздат, 1990. - 527 с.
4. *Матюхіна О.А.* Рицарі України. Рицарський етос на Україні. // Краківські українознавчі зошити. – 2000. – Том IX-X. – с. 175-176.
5. *Николаев П.* Послесловие. // Гоголь Н. Вечера на хуторі близ Диканьки. Миргород.- М.: Художественная литература, 1982.- 431 с.
6. *Онопrienko В.И.* Антропологическая направленность творчества Григорія Сковороди. // Філософія серця Григорія Сковороди і сучасність. – К.: МАУП, 2006.- 136 с.
7. *Оссовская М.* Рыцарь и буржуа.- М.: Прогресс, 1987. - 527 с.
8. *Сковорода Г.* Повне зібрання творів. Т.I - К.: Наукова думка, 1972.-531с.
9. *Скринник З.* Проблема свободи в філософії Г. Сковороди. // Спадщина Григорія Сковороди і сучасність. – Львів: Світ, 1996.- 190 с.
10. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні. – К.: видавництво «Орій», 1992.- 229 с.
11. *Шевнюк О.Л.* Історія костюму. - К.: Знання, 2008. - 375 с
12. *Яворницький Д.І.* Історія запорізьких козаків. Т I – Львів: Свічадо, 1990. - 319 с.
13. *Russel B.* Human society in ethics and politics.- London, 1954.- 267 с.

А.А. Матюхіна.

КАЗАЦКИЙ ЭТОС – ДОМИНАНТА УКРАИНСКОЙ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ

Статья посвящается исследованию роли казацкого этоса в развитии украинской духовной культуры XVII -XIX в.в.

A. Matyukhina

COSSACK ETHOS – A DOMINANT OF UKRAINIAN SPIRITUAL CULTURE

The article is dedicated to the study of the role of Cossack ethos in the development of Ukrainian spiritual culture of XVII-XIX centuries.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2010.

УДК 37.504.03

Г.Г. Науменко, канд. філос. наук

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ЕКОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ – БАЗОВІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Київський університет ім. Б. Грінченка

Розглянуто зв'язок між екологічною освітою і екологічними знаннями особистості з формуванням її внутрішньої культури.

Вступ

Екологічна криза стала однією з ознак сучасності. Цілковито природно, підкреслює Т.Гардашук, "що засоби подолання екологічної кризи намагаються віднайти не лише на шляху техніко-технологічного процесу чи удосконалення менеджменту в сфері природокористування, а й у гуманітарній царині.

Зокрема, чимало сподівань покладається на освіту як інструмент фахового і повсякденного поглиблення знань про закономірності функціонування живої природи та залежність людини й суспільства від природних систем життєзабезпечення. Освіта розглядається як засіб підвищення екологічної свідомості різних верств населення, зміни індивідуальних